

Özerk ve Demokratik Üniversite Yapılanmasında Özgürlüklerin Sınırı ve Üniversitelerin Geleceği Sorunu*

The Limits of Freedoms in Autonomous and Democratic University Structuring and the Problem of the Future of Universities

ÖZET

Üniversitelerde özerklik tanımı anayasamızın 130. ve 27. maddesinde belirtilmesine rağmen ülkemizde tam bir özerkliğin olduğunu söylemek son derece güç görülebilir. Bu çalışmamda mutlak bir bağımsızlıktan ziyade özerk bir üniversitenin nasıl olacağı ile ilgili genel hatlar çizildi. Dünyadaki hiçbir üniversitede tam bir özerklik olmadığı da bilinen bir gerçek. Zira dünyadaki bütün üniversiteler bir şekilde devletten maddi anlamda destek alıyor ve üniversitelerin siyasal iktidarlarla bir şekilde organik bağı var. Özerklik ile bağımsızlığın farklı kavramlar olduğunu belirtmek gerekir. Akademik özgürlükler, akademik ve idari personel atamaları, kaliteli eğitim, idari özgürlük ve kurumlarımızın siyasi nobranlıktan nasıl uzak tutulacağı söz konusu edildi. Çalışmanın amacı üniversitemizde özerkliğin neden bir ihtiyaç olduğu düşüncesini ortaya koyabilmektir. Neo-liberal eğitim modelinin oluşturduğu sakıncalar konunun işleyiş sürecinde değinildi. Çalışmada pek çok yerli ve yabancı araştırmacının hipotezlerine yer verildi. Dünyadaki diğer üniversitelerdeki genel durum ile ülkemizdeki yükseköğretim kurumlarındaki düzen karşılaştırmalı bir şekilde analiz edildi. Temel hedefim ise üniversitemizin daha demokratik ve özgür olabilmesiyle kaliteli insan yetişmesi arasındaki doğru orantıyı ortaya koyabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite, Özerklik, Demokratikleşme

ABSTRACT

Although the definition of autonomy in universities is stated in Article 130 and Article 27 of our constitution, it may seem extremely difficult to say that there is complete autonomy in our country. In this study, I have outlined the general outlines of an autonomous university rather than absolute independence. It is a known fact that no university in the world has complete autonomy. This is because all universities in the world receive financial support from the state in one way or another and universities have organic ties with political powers. It should be noted that autonomy and independence are different concepts. Academic freedoms, academic and administrative staff appointments, quality education, administrative freedom and how to keep our institutions away from political nobility were discussed. The aim of the study is to put forward the idea of why autonomy is a necessity in our universities. The drawbacks of the neo-liberal education model were addressed in the process of the subject. The hypotheses of many local and foreign researchers were included in the study. The general situation in other universities in the world and the order in higher education institutions in our country were analyzed in a comparative way. My main goal is to reveal the direct proportion between our universities becoming more democratic and free and raising quality people.

Keywords: University, Autonomy, Democratization

GİRİŞ

Türkiye’de Batı tarzı üniversitelerin model alınması Tanzimat ile başlayan süreç içinde olmuştur. Batı’da ve Türkiye’de üniversiteler devlet eliyle kurulmuş ve mali destekle birlikte üst düzey eğitim veren kurumlar olarak yaygınlaştırılması sağlanmıştır. Üniversiteler, toplumda saygın bireyler ve bilim insanları yetiştirmek, bilimin topluma sevdirmesi ve eğitimi yaygınlaştırmak üzerine faaliyet gösteren eğitim kurumları olduğu söylenebilir. Bu süreç içinde devletin mali desteği üniversiteler üzerinde baskı unsuru oluşturmuş ve devlet mekanizması üniversitelerde siyasi nüfuz elde etme çabasını kendisinin meşru hakkı olarak görür hâle gelmiştir. Siyasi iktidarlar, üniversite yönetimi dâhil akademik personel atamaları, mali kaynakların kullanılması, bilimsel çalışmalara müdahalelerde bulunmaya başlamış ve bu durumun bilim ortamının motivasyonunu bozucu bir etki yaptığı görülmüştür. Aynı zamanda akademik özgürlüğün önündeki engellerin sadece devlet ve bürokrasiden kaynaklı olmadığı söylenebilir. Bilim insanlarının üniversite içindeki taraflı ve ideolojik görüşleriyle zihinsel bir kalıp içinde hareket etmeleri de akademik özgürlüğün önündeki en büyük engellerden biridir. Türkiye’deki üniversitelerde bilim üretmekten ziyade idari kadrolarda yer almak için harcanan mesai daha fazladır. Okullarda bilimsel çalışma yapan birileri varsa farklı yaftalarla, ilave ders yükleri ve işlerle mümkün olduğu kadar yıpratıcı bir ortam yaratılır. Onu da kendilerine benzetmenin yolu bir şekilde bulunur (Gündüz, 2019) İdeolojik ortamlarda özgürce bilim

Girayalp Karakuş¹

How to Cite This Article

Karakuş, G. (2023). “Özerk ve Demokratik Üniversite Yapılanmasında Özgürlüklerin Sınırı ve Üniversitelerin Geleceği Sorunu” International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:108; pp:5416-5421. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.j.67698>

Arrival: 14 December 2022
Published: 28 February 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Amasya, Türkiye. ORCID: 0000-0001-6240-5490

yapılamayacağını belirtmek gerekir. Ayrıca bilim yapmak külfetli bir iştir. Ciddi finansal desteğe ihtiyaç vardır. İktisat tarihçisi Mehmet Genç'in ifadesiyle: "İlim birazda israfla üretilir" (Gündüz, 2019). Sınırlı imkânlarla özgün görüşler veya yeni teknolojiler geliştirilmesi ve bilim üretilmesi zor bir iştir.

Üniversiteler, ilmi konularda bilgisine başvurulacak veya tartışma yapılacak, bilgide işbirliğine gidilebilecek nitelikli bilim insanlarının olduğu bir yerdir. Akademi dünyasındaki bölünmüşlüğü yarattığı duyarsızlık ve aynı meslekteki arkadaşının yazdıkları makalelere karşı ilgisizlik, nasıl bir çalışma yaptığı konusunda da meraksız durum söz konusudur. Bir akademisyenin nitelikli bir çalışma ortaya koyabilmesi için önüne bir hedef koyması, sabır ve gözlemlerle çalışma yapması gerekir. Demokratik üniversite demek bilimsel bir ortam demektir. Yani iyi örgütlenmiş bölümler, bilim dalları etrafındaki enstitülerde bilim üreten akademisyenlerin olduğu birlikteliklerdir. Özerk ve demokratik üniversite kavramı ülkemiz için ciddi ve önemle tartışılan konulardandır. Üniversitenin bilimsel ortamı çerçevesi içinde akademik özgürlüğü ve verimliliği istismar eden konulara odaklanılmıştır. Üniversitelerin yeniden doğru tanımlanması gerekir. Üniversitelerde her tür konuda özgür, yaratıcı düşüncelerden ve gözlemlerden yola çıkarak konular ele alınmalıdır. Eleştiriden destek alan bir derinlik daha anlamlı ve yararlı olacaktır (Ortaş, 2008). Şeffaf ve hesap verebilir bir yönetim anlayışı özerk ve demokratik bir üniversite anlayışı için önemlidir. Özerk ve demokratik bir üniversitede özgürlük sınırı ve bilim insanının özerkliği tam olarak iyi tanımlanmalıdır. Özgürlüğün olmadığı ortamlarda bilimin gelişmeyeceği de bilinmektedir. Bilimsel araştırma yapmak, bilgi üretmek, evrensel değerler üzerinde akademik araştırma özgürlüğü savunulması gereken önemli konulardır. Günümüzde üniversite yönetimindeki idari zorluklar, üniversite içi demokrasi sorunu, özgür bilim yapmanın sıkıntıları açıkça görülmektedir. Topluma ve doğaya karşı sorumluluk bilincinde olan bilim insanının bilime bakış açısını güçlendirici çözüm önerileri içinde yeni bir üniversite modeli oluşturma zorunluluğu vardır. Batı, kendilerine özgü üniversite modeli geliştirmiş olmasına rağmen kendi üniversitelerinde birçok sorunları olduğu da bilinmektedir. Türkiye'de üniversitelerin özgür ve demokratik olabilmesi için kendine özgü bir üniversite modeli üzerinde çalışmalıdır. Bu konuyla ilgili değişik uzmanlardan oluşan geniş katılımlı bir platform çerçevesinde tartışılarak çağa uygun Yükseköğretim yasası çıkarılması zorunluluk haline gelmiştir (Ortaş, 2008). Anayasanın 130-131. maddeleri değiştirilerek akademik özerklik ve demokratik bir üniversite ifadesi kullanılmalı. Bilim ve araştırma özgürlüğü güvence altına alınmalıdır (Erdem, 2013) Üniversitelerin iç demokrasilerini geliştirerek kendi misyon ve vizyonlarını tanımlayarak kendi kendilerini nasıl yöneteceklerine ve bilim politikaları geliştireceklerine karar vermeleri gerekmektedir.

Çalışmanın temel sorusu gerçekten özerk ve demokratik üniversitelerin varlığı mümkün müdür? Bu sorunun kapsamında çalışmanın amacı üniversitemizde özerkliğin neden bir ihtiyaç olduğu düşüncesini ortaya koyabilmektir. Üniversitemizin işleyişinde kaynaklanan yapısal sorunlara çalışmada değinilmeye çalışıldı. Hazırlanan makale bir giriş ve dört bölümden oluşmaktadır ve her bir bölümde karşılaştırmalı analizlere başvurulmaya çalışıldı.

DÜNYA ÜNİVERSİTELERİNDE GENEL DURUM

Dünyanın hiçbir ülkesinde üniversiteler kendi başlarına karar almaya yetkili olmadığından tam anlamıyla özerk üniversite yoktur. Özerkliğin derecesi olan "bağlı özerklik" vardır (Erdem, 2013). OECD ülkelerinde yükseköğretim kurumlarında yönetimle ilgili kararların hangi merciler tarafından alındığının değerlendirildiği "bağlı özerklik endeksi" geliştirilmiştir. Kurumsal açıdan OECD, üniversite özerkliğini 8 ölçütü tanımlamıştır. Bunlar sırayla 1-Gayrimenkul ve diğer donanımların mülkiyetine sahip olabilmek 2-Borçlanarak fon yaratabilmek 3-Yaratılan kaynakları kendi amaçları doğrultusunda bağımsız harcayabilmek 4- Akademik program ve ders içeriklerini belirleyebilmek 5- Akademik personelin işe alınmasında-işten çıkarılmasında karar verebilmek. 6- Çalışanların ücretini belirleyebilmek 7-Öğreci kontenjanlarını belirleyebilmek 8-Öğrenci harçlarını belirleme yetkisi. Üniversite özerkliğini tanımlayan bu sekiz ölçütten beşinin mali, ikisinin akademik ve birinin ise yönetsel özerkliğe ilişkin olduğu görülmektedir (Erdem, 2013). Özerk üniversite bir üniversite türü olarak bağımsız ve denetim edilebilir biçimde çalışır.

Özerk üniversite kavramı 1992 yılında ortaya çıkmış, akademik dünyada enine boyuna tartışılan önemli bir konu hâline gelmiştir. Bu bağlamda özerk üniversite tartışması dört ana konu üzerine yoğunlaşmıştır. Bunların başlıklar halinde sıralaması, üniversite yönetiminin özerkliği, akademik özerklik, insan kaynakları ve finansal özerklik olarak belirlenir. Üniversite özerkliği denildiğinde kurum içi demokrasi ve üniversitedeki özgürlük ortamı koşulları akla gelir. Özerklik yönetim kavramı olarak ele alınırken; bilim için özgürlük ifadesi için de kullanılmaktadır (Korkut, 1983). Son yıllarda Avrupa da başlayan özerklik tartışmaları, hükümet desteğinin kullanılmasındaki kısıtlamaların kaldırılması, öğrenci kabulü, öğrenci ücretlerin belirlenmesi ve diplomaların verilmesinde üniversitelerin yetkili kılınması konularını da kapsamaktadır. Özerk üniversite keyfilik değildir, özerk olma özgürlüğü hesap verebilirlik "şeffaflık" ve kalite güvencesi demektir. Devletin üniversitelere müdahalesi, doğrudan müdahale, dolaylı müdahale ve nüfuz kılınma gibi biçimlerde kendini göstermektedir. Devletin üniversitelerde

etkinliğinin sadece eğitim ve bilim politikalarında finansman sağlama görevi üstlenmesi gerektiği üzerine yoğunlaşmasına vurgu yapılmaktadır. Bu durum Avrupa ülkelerinde devletin sorumluluğu olarak görülürken, ABD ve İngiltere gibi ülkelerde girişimci ve piyasa ekonomisine uygun proje kapsamında devletin finansal destek sorumluluğunu doğrudan ve dolaylı müdahale olarak görülür.

Üniversiteler özellikle 1960'lardan sonra bilgi birikiminin artması ve bilgi üretim maliyetinin giderek yükselmesi nedeniyle temel işlevinin kendi bütçeleri ile iktidardan bağımsız bir konumda sürdürebilmelerinin çok zor olduğunu anlayarak, tekrar devlet desteğine ihtiyaç duymuş veya farklı finansman kaynakları aramaya başlamıştır. Bu durum üniversitelerin çelişki yaşamasına yol açmıştır (Jencks-Reisman, 1968). Bu kapsamda üniversite yönetim sistemlerinin son on yıllık değişim sürecine bakıldığında Avrupa ülkelerinde yetkinin devletten üniversitelere devri ile ilgili geniş çaplı reformların yapıldığı, çoğu kararlarda üniversiteye artan yetkinin sağlandığı ve üniversiteleri pazar ekonomilerine açan uzun dönemli çalışmaların yapıldığı görülmektedir (Anderson-Johnson, 1998). Dünya ülkelerinde yükseköğretim kurumlarının artık özel şirket gibi çalışma eğilimi görülmektedir. Akademisyenlerin yapmış oldukları bilimsel faaliyetlerden ek gelir sağladıkları bir uygulama olan akademik teşvik programı bilimsel faaliyetlerde nicelik artışından öteye gidememiştir. Akademik teşvik uygulanmasının neo-liberal bir söylem çerçevesinde performansa dayalı bir ücretlendirme sistemi olduğu ifade edilmektedir. Üniversitelerin dönüşümü, devlet bütçesinden aldıkları payın düşmesi mali sıkıntı içine düşmeleri onları yeni mali kaynaklar aramaya yöneltmiştir. Kamu kaynaklarından en düşük pay alan üniversiteler %59-60 ile ABD ve Japonya'dadır. Üniversitelerde en fazla gelir getiren alan ise "Üniversite Hastaneleridir". ABD, Japonya, Almanya, %30 ile en önde olmaktadır. Üniversitelerin gelir kaynaklarının devlet bütçesinden karşılama oranının düşmesiyle serbest pazar ekonomisine yönelim olduğu görülmektedir (Gürüz-Şuhubi-Şengör ve diğerleri, 1994). Lise sonrası üniversite eğitiminin devlete olan yükü ağırlaştığı gerekçesiyle eğitim maliyetini düşürme adına üniversite eğitimi liseleştirilmektedir. Daha çok öğrenci, daha az öğretmen, standartlaştırma, basitleştirme, sıkı müfredat denetimi yanısıra araştırmaların öneminin azaltılması (Wallerstein, 1999) doğrultusunda değişim yaşanmaktadır. Bu değişimin biçimlendirilmesi ve uygulanmaya sokulması tamamen neo-liberal ekonomi mantığının belirlediği çerçevede gerçekleşecektir. Üniversiteler bir "eğitim şirketi" olduğunda modern bir kurum olan üniversitelerin sonu gelecektir (Kwiek, 2002).

Üniversitelerin devlet bütçesinden aldığı payın azaltılması, girişimci üniversiteye geçişin önünü açan uygulamalar olarak görülmelidir. Pazar mantığıyla çalışacak üniversitelerde işletme tekniklerini bilen yönetici ve kadroların ön plana çıktığı bir süreç olacağı benzer denilebilir. Akademisyen, yönetici, araştırmacı kadroların serbest piyasa ekonomisine uyum sağlaması yönünde pazarlama, danışmanlık gibi pragmatist faaliyetler içine girmesinin ABD ve Batı ülkelerinde uygulanmaya başlandığı görülmektedir.

DÜNYA ÜNİVERSİTELERİNDE YÖNETİM SİSTEMLERİ VE UYGULAMALARI

Üniversitelerin kuruluş amaç ve işlevlerine göre sistem uygulamaları ülkeden ülkeye değişmektedir. Her ülkede yükseköğrenimi planlayan, koordine eden, denetleyen merkezi veya ara kuruluşlar vardır. Bu kuruluşlar üniversitelerin verimli ve sağlıklı çalışmasına katkı sağlar. Aynı zamanda bu kurullar siyasi otoritenin müdahalelerinden korunma adına özerkliğin güvencesi olarak görülür. İngiltere ve ABD ülkelerinde üniversiteler, yönetim kurulu niteliğindeki ara kuruluşlar tarafından yönetilmekte ve bu kuruluşların üyelerinin tamamı o üniversitenin mensubu olmayan kişilerden oluşmaktadır. 1980 yılından itibaren bu uygulama Avrupa ülkelerinde de yaygınlaştı ancak bununla birlikte Avrupa ülkelerindeki kurullar akademisyenlerden oluşmaktadır (YÖK, 1992). ABD ve İngiltere'de uygulanan sistemde ise yetkiler kurulun kendisinde toplanmaktadır ancak öğretim üyelerinin üniversite bünyesinden olmaması bu durumun özerk üniversite anlayışına aykırı olduğu söylenebilir. Avrupa üniversitelerinde farklı biçimde uygulanan ve kurullar tarafından yönetilme 1980'ler den itibaren uygulanmaya başlasa da, kurullar birçok üniversitelerde hala akademisyenlerden oluşturulmaktadır. Türkiye'de üst kurul görevi üstlenen "YÖK" tüm üniversiteleri yetkileri altına almış, siyasi otoritenin etkisinde bir düzenleme ile yönetilmektedir. 1980 yılının olağanüstü olayları neticesinde askeri darbe sonrası kurulan bu kurum birçok sorunu da beraberinde getiren bir hâl almıştır.

Ülkemizin sosyo-ekonomik yapısı gereği üniversitelerin üst düzey nitelikli eğitim modeli geliştirerek uygulama alanına geçmesi zorunlu hale gelmiştir. Aynı zamanda üniversiteler siyasi akımların kolayca etki alanına girebildiği ve gençliğin harekete geçirilebildiği yerlerdir. Bir güvenlik sorunu yaratabilecek potansiyele sahiptir. Üniversitelerde her şeyi politik alana çevirmeden topluma hizmet sorumluluğu çerçevesinde nitelikli bilim ve özgün fikir üretme yetkinliği oluşturmaya odaklanılmalıdır. Kurumsal özerklik konumunda olduğu belirlenen Belçika, İrlanda, İtalya, İsveç, Norveç, Danimarka, Hollanda gibi OECD ülkelerinde üniversitelerin, kendi kararlarını almada önemli ölçüde bir özgürlük alanı oluşturduğu söylenebilir (OECD, 2003). Amerikan üniversitelerinin yönetim kurullarında o üniversitenin öğretim üyelerinin temsilcileri bulunmadığı gibi toplumun herhangi kesiminin temsilcileri de bulunmaz. Bu kurulda sadece o üniversite mezunları temsilcilerine yer

verilmektedir (Gürüz, 2001). Avrupa ülkelerindeki üniversitelerin tamamında ilgili karar organlarında akademik personel yanında, idari ve teknik personel ile öğrenci temsilcilerinin de yer aldığı geniş katılım vardır ve oy hakkına dayalı katılıma yer veren oldukça kalabalık kurullar tarafından kararlar alınarak (Korkut, 1997) uygulamalar gerçekleştirilir. Amerika’da üniversiteler işletme gibi görüldüğü için işlerin hızlı ve etkili yürütülmesi amacıyla yetkiler bir noktada toplanmaktadır ve bu durumun özerklikle ilişkisini bulmak zor görünebilir. Avrupa üniversitelerinde ise Amerikan üniversitelerine göre daha demokratik bir yapılanma vardır. Yani üniversitelerde amaç daha hızlı karar almak değil, herkesin katılacağı, benimseyeceği ve üniversite misyonuna uyan kararlar almaktır (Düzcan-Zencir, 2004). ABD ve İngiltere’deki üniversitelerin yönetimini belirlemede üniversite mensubu olmayan mütevelli heyetler kurulu sorumludur. Bu ülkelerde üniversiteler, bir işletme gibi görüldüğünden yöneticileri işletme tekniğinde uzmanlaşmış kişilerden oluşur. Bunun tartışılan özerklik kavramıyla bir ilgisinin olmadığı anlaşılır. Ülkesel olarak Avrupa ülkelerinde akademik liderlik ve kurumu doğru bir şekilde temsil etmesi özelliği aranırken, ABD ve İngiltere modelinde liderlik, girişimcilik, örgütlenme, kaynak yaratma yeteneğine sahip olma nitelikleri aranmaktadır.

Üniversite özerkliği üç ana temelde ifade edilmektedir: Bunlar bilimsel, yönetsel, mali ve siyasi otoritenin müdahalesinin dışında yer almaktır. Finansal özerklik, üniversite iç kaynaklarını stratejik hedef doğrultusunda harcama yetkisidir. İnsan kaynakları özerkliği, atama, maaş, işten çıkarma, işe bilim insanı alma, yükselme gibi konuları kapsayan kararları alma yetkisi ve kurumun ilkeleri doğrultusunda özgür karar alma yetkisidir. Özerk üniversite yönetiminde keyfilik olmadığı için hesap verilebilirlik ve şeffaflık özerk üniversitenin denetim özgürlüğü güvencesi altındadır. Türkiye’de merkezi olarak yapılan öğrenci seçme ve yerleştirme, öğretim üyesi kadro tayini, diğer personel atamaları, müfredatın YÖK tarafından belirlenmesi gibi uygulamalar ve rektör atamaları özerkliğe bir müdahale olarak görülmektedir.

ÜNİVERSİTELERİN YENİDEN YAPILANDIRILMASINDA NEO-LİBERAL RESTORASYON SORUNU

Anayasanın 130. maddesi üniversitelerin özerkliğine vurgu yapar. “Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme açıklama yayma ve bu alanlarda araştırma yapma hakkına sahiptir.” O halde 130. maddenin açıkça özerk üniversiteyi tanımladığı görülüyor. Uygulamada tam tersi bir durum söz konusudur. Üniversitede açılacak fakültelerin kararı ve akademik kadro alımı bir kişinin sorumluluğundadır. Üniversitelerin yeniden yapılandırılması ve çözüm üretmede bütün birim üyelerinin sürece katılması gerekir. Böylece demokratik bir üniversitenin özü açılmış olur. Liyakatin gözetildiği bir üniversite saygın bir kurum haline gelir. Akademisyenlerin standartlarının yükseltilmesi, birbirine örnek olması ve bilgi alışverişi dayanışma, karşılıklı denetim, kaliteyi de beraberinde getirecektir. Üniversite özerkliği kavramı akademi dünyasında çok tartışılan konuların başında gelmesine rağmen üzerinde uzlaşma sağlanamamış bir konudur. Bu nedenle dünyanın hiçbir ülkesinde tam anlamıyla özerk üniversite yoktur. Akademik özerkliğin sınırı ulusal güvenlik ve kamu düzenidir. Üniversite özerkliği denilince kendi bütçesini hazırlama, kendi kaynaklarını oluşturma ve kullanma yetkisi akla gelir. Bir üniversitenin gerçek anlamda üniversite olabilmesi için kurumsal özerkliğin olması gerekir. Merkeziyetçi yapıya sahip üniversitelerde verimli bir çalışma yapılması imkânsızlaşır. Bu nedenlerden dolayı özerk üniversite bir zorunluk haline gelmiştir. Üniversiteler idari olarak özerk olmalı, yürütme liderliğini seçebilmeli, rektör ve yönetim kadroları, yönetilen akademik personelin rızasına dayanmalıdır. Üniversiteler rektör seçiminde akademik personelin katılımını sağlamalıdır ve güvenoyu mekanizması ile rektörün görevden alınabilir olması gerekir. Türkiye yükseköğretim alanlarının yeniden yapılandırılması için YÖK’ün kapatılması elzem denilebilir. Üniversitelerarası Kurul (Ü.A.K), Akreditasyon Kurulu, TÜBİTAK bilim akademilerini bir araya getirip düzenli aralıklarla ülkenin bilim haritasını ortaya çıkaracak yeni bir kurul tasarlanmalıdır (Bilgiç, 2002).

Kamusal bir hak olan eğitimin ticarileştirilmesi demek, başka kamusal haklardan da vazgeçmek anlamına gelir. Saygın birey yetiştirmek amacı olan üniversiteler, ilkokuldan başlayarak yüksek eğitim süreçlerinde aktif sosyalleşme, uyum ve hakikatin arandığı yerdir. Eğitim kamusal bir hak ise kamusal alanın adil kullanılması da devletin güvencesi altında demektir. Ancak 24 Ocak kararlarından sonra eğitim yavaş yavaş ticarileşmeye başlamıştır. Bu durum eğitimin piyasacı akla hizmet etmeye başlaması yönünden manidar denilebilir. Kamu yönetimindeki işletmecilik anlayışı da piyasacı akılla yeniden re-organize edilmeye başlamıştır.

1980’lerden itibaren yükseköğretiminin yaygınlaştırılması politikası çerçevesinde ikinci öğretim, açıköğretim gibi seçeneklerle yükseköğretimde okuyan kişi sayısı artırılmış birçok şehirde devlet üniversitesi açılmıştır. Türkiye’de ilk vakıf üniversitesi kurulduğunda devlet üniversitesi sayısı 27 adetti (Günay-Günay, 2011). 1980’den sonra neo-liberal dönüşüm geleneksel yönetimden kopuşun sembolü olmuştur ve üniversitelerin girdiği hızlı değişim rekabetçi ortama yol açmıştır. Üniversiteler, televizyon, gazete ve dergilerde verdiği reklam ilanlarıyla öğrenci-üniversite ilişkisini müşteri bağlamında yansıtmıştır. Üniversite özerkliğinde sadece siyasal iktidardan değil aynı zamanda sermaye gruplarından da bağımsız olunması gerekir. Üniversite özerkliği, üniversitelerin kendi dışındaki bütün etkileşim süreçlerine kendisini kapatması da değildir. Aksine topluma ve diğer kurumlarla gireceği ilişkilerde

bu kanalları alabildiğince açık tutması demektir. Burada kaygı verici olan husus, bu etkileşimin üniversite üzerinde doğrudan bir erk ya da dolaylı olarak bir nüfuz oluşturarak üniversitenin temel işlevlerini zedelemesi veya yok etmesidir (Öztürk, 2006). Üniversite özerkliği adına yapılan tartışmalarda en büyük sorunlardan birisi de eğitimin ticarileşmesi olacak gibi görünmektedir. Üniversitelerin sermaye gruplarının nüfuzu altına girmesi sorunlu bir gelecek yaratacaktır. Çünkü sermaye gruplarının tek amacı kâr elde etmektir. Eğitim ise bütün yurttaşların en temel hakkıdır. Bu proseste sermaye gruplarından sağlanan finansmanın ise genel olarak toplumun faydasına olacağı ise muğlak bir şeydir. Üniversiteler sadece ulusal planda değil, tüm insanlığa hizmet etme sorumluluğunu taşımaktadır (Öztürk, 2006).

DEVLETİN NİTELİKLİ KAMUSAL SORUMLULUĞU VE BİLGİYE ERİŞİMİN TEMEL PARADOKSU

Toplum ekseninde tam demokratikleşme, insan haklarının iyileştirilmesi ve eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması nitelikli eğitim verilmesi noktasında devleti baskı altında tutabilir. Bu durum devletin karar verirken kontrol altında tutulması ile sonuçlanabilir. Eğitimde uygulanacak yeni yapılandırma ile inşa edilecek üniversiteler demokratikleşme dalgasına hizmet edebilir. Üniversitelerde demokrasi kavramını geliştirmek, kaliteli eğitim vermek ve nitelikli bilim normları çerçevesinde saygın bireyler yetiştirmek devletin sorumluluğu altındadır. Müfredat oluştururken de öğrenci başarısını yükseltme amacı güdülmelidir. Devletin görevlerinin eğitimde yeniden tanımlanması gerekebilir. Aslında yapılması gereken şey eleştirel düşünmeyi sağlamak, kişisel gelişimi incelemek ve disiplinler arası çalışmaları incelemektir. Kent içi toplumdaki ayrılan kültürel duvarlar ortadan kaldırılmalı. Yeni yaşam biçimleri öğrencilerle tanıştırılmalıdır.

Bilgiye erişiminin ve bilginin yönetilmesi konusunu içeren faaliyetler oldukça zor bir hedeftir. Gelecek eğitim sistemi, entelektüel merak ve bilimsel araştırmayı teşvik etmeli, bilgi birikimi eğilimleri geliştirilmeli ve ilgili disiplinler arası bir müfredatın oluşturulması gerekir. Bilgiye erişmek için önce bu bilgileri düzenlemek ve düzenlenecek bilgileri de önce tanımlamak gerekiyor. Tanımlayamadığınız bilgi kaynaklarına erişim sağlanamaz. Bilgiye erişim sorunu bilgisayar ağlarının geliştirilmesi ile mümkün görünebilir. Bu da teknolojik bir süreçtir. Mooers yasasına göre *“Bilgi edinmek için katlanılan zahmet, bilgi edinmeden yaşanan zahmet ve sıkıntılardan daha fazla ise bilgi erişim sistemleri kullanılmamaya başlar”* Yani siz eğer kullanımı zor sistemler yaratıyorsanız o zaman kişi karar verecek ve *“Ben bilgisiz de yaşayabilirim”* gibi bir kanıya varacaktır (Tonta, 2002). Kullanıcı eğitimi bunların en önemli konuların başında gelmektedir. Bilgiye erişimin paradoksu hakkında bilgi bulmak için bilmediğin bir şeyi tanımlamak gereklidir. Bilgi erişiminden söz ettiğimiz zaman iyi tanımlanmamış, çok fazla ya da çok az bilgiye erişebileceğimiz durumlardır (Tonta, 2002). Bilimsel bilginin kamusalı içinde bilginin herkese açık olması gerekebilir çünkü bu bilgilerin insanların vergileri sayesinde üretildiği gerçeği de vurgulanmalıdır. Bilginin büyük oranda demokratikleşmesi ile karşı karşıya olduğumuz bir durum var. Bu bilgilerin büyük bir kısmının da dijital ortamda olması bu birikimin değişimini kolaylaştıran etmendir. Bilgiye ulaşımdaki kolaylık aynı zamanda bir bilgi yüklenmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla yükseköğretim kurumlarında bilgi edinme dersleri konulması gerekebilir. Okuryazarlıktan bir sonraki aşama bilgiyi nasıl elde edeceğimiz veya bulabileceğimizdir. *“Geleceğin cahili okuma yazama bilmeyen değil, bilgiye nasıl erişebileceğini bilmeyendir.”* (Toffler, 1992) Bilgiye erişimden önce bilgilerin düzenlenmesi ve kullanıcı eğitimi en önemli konulardandır. Bilgiye erişebilir olması daha doğru kararlar alınmasını sağlayan bir süreci başlatacaktır. Bilginin yönetilebilir olması bilginin hâkim gruplar tarafından saptırılması sonucunu da doğurabilir. Bu hâkim gruplar dünyayı kendi isteği doğrultusunda yönetebilir dolayısıyla kullanıcıların dikkatli olması da gerekebilir. Bilginin erişimi ve yayılmasında da serbest piyasacı zihniyetin yansımaları olduğunu göz önünde bulundurmak zorunda olduğumuz söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yükseköğretim kurumlarında temel hedef, demokrasiyi yaygınlaştırmak ve bilgi üretiminde verimliliğin artırılması olmalıdır. Bu bağlamda, Yükseköğretim kurumlarında müfredat, üniversite içi demokrasi, özerk ve demokratik katılımlı akademik özgürlük kavramları yeniden değerlendirilerek en etkili yöntemi uygulayabilmek gerekir. Üniversite eğitimi, devlet sorumluluğunda olduğu gibi ülke vatandaşlarının da doğal hakkıdır. Eğitimimizin geleceğinin inşasında kime, nasıl, niye hizmet etmesi gerektiği üzerinde karar vermemiz gerekmektedir. Eğitimin kime, nasıl, niye hizmet edeceği kararı aynı zamanda siyasi bir karardır. Eğitime dair düşünce yapısını yeniden inşa sürecinde eğitime dair her şeyi politik alana çekmeden hukuksal ve kamusal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi gerekecektir. Eğitimde, Türkiye vatandaşı olan her etnik grup, din, mezhep ve kültürel grupların kendi öznelinde ısrar etmesi kültürel çeşitlilik olarak algılanabilir. Kamusal bir hak olan eğitimin ticarileşmesi birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Eğitimin ticarileşmesi eşitsizliği de beraberinde getirebilir. Demokrasinin olmazlarından olan fırsat eşitliği geri plana atılabilir.

Bilgiye erişiminin demokratikleşmesi yeni bir eğitim stratejisi ve faaliyetidir. Entelektüel birikim, bilimsel araştırma ve bilgiyi sevdirmeye açısından önemli bir süreçtir. Bilgiye erişimin sıkıntılı faaliyet olduğu da açıktır.

Bilgiye ulaşma sistemlerinin kullanılması, disiplinler arası bir müfredatın kolektif bilgiyi oluşturma süreci ve pedagoji eğitimi bilgiyi iyi tanımlamamızı sağlayabilir. Bilgiye erişim ve bilginin yönetilmesi konusu evrensel bilgiye katılmayı etkileyen ve çok yönlü bir amaç olarak karşımıza çıkar. Bilgiye erişimin etkili kullanılması analiz etme işlevimizi etkin kullanmamızı sağlayabilir.

Üniversitelerimizde akademik özgürlük ve kurum içi demokrasinin ileri düzeyde olması gerekir. Üniversitelerde özerkliğin sınırlı veya sınırsız olmasından ziyade özgür, yaratıcı ve eleştirel bir kültür oluşturmak gerekebilir. Dünyadaki üniversitelerde de tam manasıyla özerkliğin olmadığı gerçeğinden hareketle üniversitelerimizin yeniden inşasında kendimize özgü bir üniversite modeli üzerinde çalışılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Anderson, D.-Johnson, R. (1998). University Autonomy In Twenty Countries Department of Employment, Education, Training and Youth Affairs, Canberra
- Bilgiç, T. (2002). “Türkiye Yüksek Öğretim Alanının Yeniden Yapılandırılması Çalıştayı”, Sonuç Raporu 1, İstanbul.
- Düzcan, S.E- Zencir, M. (2004). “Bilimsel Üretim ve Üniversite Tartışılırken Yanıtlanması Gereken Birkaç Soru”, *Üniversite ve Toplum*, 4(1), s.3.
- Erdem, A. R. (2013). “Üniversite Özerkliği: Mali ve Akademik ve Yönetimsel Açından Yaklaşım”, *Yüksek Öğretim ve Bilim Dergisi*, 3(2), 97-107
- Günay D, Günay A. (2011). “1933’den Günümüze Türk Yüksek Öğretiminde Nicelik Gelişmeler”, *Yüksek Öğretim Bilim Dergisi*, I (I), 1-22.
- Günay, D. (2004). “Akademik Özgürlük-Üniversite Özerkliği”, International Congress On Higher Education, 27-29 Mayıs 2004, İstanbul.
- Gündüz, M. (2019). “Fuat sezgin Yılı Münasebetiyle Türkiye’de Üniversite ve Bilim”, *Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırmaları Dergisi*, 15(46), 54-66.
- Gürüz, K, Şuhubi, E. Şengör, A. M, C, Türker, K, Yurtsever, E (1994). *Türkiye’de ve Dünyada Yüksek Öğretim, Bilim ve Teknoloji*, İstanbul Sanayicileri ve İş Adamları Derneği, İstanbul.
- Gürüz, K. (2001). *Dünyada ve Türkiye’de Yüksek Öğretim-Tarihçe ve Bugünkü Sevk ve İdare Sistemleri*, ÖSYM Yayın, Ankara.
- Jencks, C- Reisman, D. (1968). *The Academic Revolution*, Doubleday Company, Garden City, New York.
- Korkut, H. (1983). *Üniversiteler-Cumhuriyet Dönemlerinde Eğitim*, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul.
- Korkut, H. (1997). “Türkiye’de Üniversiteler için Model Arayışı”, *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 23(1), 65-79.
- Kwiek, M (2002). “Yüksek Öğretimi Yeniden Dönüştürürken, Yeni bir Paradigma olarak Küreselleşme: Gelecek için Göstergeler”, *Kuram ve Uygulama Eğitim Bilimleri*, 2(1), 132-154.
- OECD. (2003). “Changing Patterns of Governance In Higher Education”, Education Policy Analysis, Paris, 2-24
- Ortaş, İ. (2008). “Özerk ve Demokratik Üniversitelerin Sınırları Nedir?”, *Toplum ve Bilim*, 2(3), 237-240
- Öztürk, S. (2006). “Üniversite Özerkliği Göstergeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 4(16), 114-145.
- Toffler, A. (1992). “Yeni Güçler, Yeni Şoklar”, Çev: Belkıs Çorakçı, Altın Yayın, İstanbul.
- Tonta, Y. (2002). “Bilgi Erişim Sorunları ve İnternet”, (Ed) Ali Can, M. Tayfun Gülle, Oya Gürdal, Erol Yılmaz, 37. Kütüphane Haftası Bildirisi, 26 Mart-1 Nisan 2002, TKD, Ankara.
- Wallerstein, I. (1999). “Üniversite Sisteminin Geleceği”, [http://www-birghamton.edu \(fbc\) /27-tr.htm](http://www-birghamton.edu (fbc) /27-tr.htm)
- YÖK. (1992). *Üniversite Yönetim Sistemleri ve Özerklik Kavramı*, Yükseköğretim Kurulu Yayını, Ankara.